

ЩЕРБИНА С.

Цехові реліквії на виставці XIV Археологічного з’їзду

XIV Всеросійський археологічний з’їзд, який відбувався з 1 по 12 серпня 1908 р. у Чернігові, мав на меті активізувати вивчення історії та етнографії регіону, сприяти ґрунтовному дослідженню та популяризації історико-культурних пам’яток, що збереглися на території Чернігово-Сіверщини.

7 лютого 1906 р. на засіданні Московського попереднього комітету, незважаючи на розбіжність думок, було остаточно ухвалено рішення про проведення XIV Археологічного з’їзду в Чернігові й затверджено його Правила¹. 22 травня 1906 р. було утворено Чернігівський попередній комітет з улаштування XIV Археологічного з’їзду, покликаний своєчасно вирішувати усі організаційні питання². Особлива увага приділялась влаштуванню традиційної виставки старожитностей. Комітет звернувся до наукових товариств, комісій та приватних осіб – збирачів старовини з проханням узяти безпосередню участь у виставці. На цей заклик відгукнулися губернські вчені архівні комісії Чернігова, Тамбова, Рязані, Орла, Воронежа. Пообіцяли сприяння Київське та Орловське церковні історико-археологічні товариства. Саме завдяки їхнім зусиллям була влаштована виставка, що складалася з кількох розділів (відділень) – археологічного, етнографічного, церковних старожитностей, рукописів та ін.

Значний інтерес викликали цехові реліквії, які експонувались у розділах “Памятники цехового устройства” і “Цеховые книги”. Здебільшого вони потрапили до зібрання Чернігівської губернської вченої комісії в 1902 р. у зв’язку з остаточною ліквідацією ремісничих цехів³.

У розділі “Цеховые книги” була представлена унікальна колекція цехових книг Ніжина, Глухова, Коропа, Новгорода-Сіверського, Кролевця та Вороніжа. На виставці експонувались книги витрат і цехові привілеї ремісничих цехів Чернігово-Сіверщини. Одна з найдавніших пам’яток – “Книга цеху кравецкого и кушнирского ремесла списана року 1678 месяца ген. 31, г. Кролевца”⁴. Нині цей унікальний експонат належить Чернігівському історичному музею імені В.В. Тарновського⁵. На виставці експонувалася і книга Глухівського калачницького цеху 1731 р.⁶ Згодом, у 1926 р. її текст опублікувала К. Лазаревська⁷. Сама ж пам’ятка сьогодні також зберігається у Чернігівському історичному музеї імені В.В. Тарновського⁸.

У розділі “Памятники цехового устройства” експонувались 20 печаток ремісничих цехів Чернігова, Ніжина, Глухова та Березни⁹. Найповніше були репрезентовані печатки ремісничих корпорацій Ніжина (11 шт.)¹⁰, які в 1902 р. до Чернігівської губернської вченої архівної комісії передав міський голова І.Л. Дейкун¹¹. Так, “Печ[ать] Нежин[ской] Столярной Ремесл[енной] Управы” містила зображення циркуля і трикутника¹². На печатці об’єднаної цехової управи ніжинських шаповалів і ткачів було зображено “войлочную шляпу, какия носят крестьяне, а внизу под нею челнок”¹³. “Печ[ать] Нежин[ской] Куснир[ской] ремес[ленной] управы” містила зображення стола і “зеркала”. Подібне зображення було вміщене і на печатці Ніжинської єврейської ремісничої управи. На виставці XIV Археологічного з’їзду також була представлена печатка “Нежинской общей ремесленной управы”, на якій “в середине щит, увенчанный императорскою короною и разделённый по диагонали слева на право, при чем вверху, в червленом поле две соединенныя руки, а внизу, в лазаревом поле кадуцей”¹⁴. Глухівські цехові печатки були однотипними й містили відпо-

відні написи: “Глуховск[ой]: цеховой: управы: древодельной”, “печ[ать]: Глуховск[ой]: портной: управы:”, “Глуховской: Кузнечной: цеховой управы”, “печать: Глуховской: Сапожной: управы:”, “печ[ать]: Глуховской: Хлебной: управы”. Виняток становила лише печатка загальної ремісничої управи м. Глухова, на якій був зображений “в середине одноглавый орёл с коронкой, на голове герб Черниг[овской] губ[ернии]”¹⁵.

Значний інтерес становили 8 покривал на мари (сукон) із колекції Чернігівської губернської вченої архівної комісії й Чернігівського єпархіального давньосховища. Вони використовувались ремісниками під час поховальних ритуалів і мали важливе значення для ремісничих об'єднань. Представлені на виставці покривала цехів Чернігова, Кролевця, Почепа, Конотопа та Ічні відрізнялись між собою кольором, розміром, матеріалом і декором¹⁶. Нині у фондах Чернігівського історичного музею імені В.В. Тарновського зберігаються 7 цехових сукон, 6 з яких свого часу були репрезентовані на виставці¹⁷. Найдавніше покривало, датоване 1778 р., належало Конотопському різницькому і калачницькому цеху. Воно виготовлене з “сукна красного, с вырезками, придающими ему крестообразную форму”. У центральній частині містився текст: “Сие Сукно Сооружено; 1778 года месяца июля 15 дня. Цеху рязяцкого, икалачницкого, Вгороде Канотопе Зацехмистра Феодора Корноуха, Ключника Семена Резника; Старшого Брата Якова Булиги, Совсею Братиею”¹⁸.

Оригінальним експонатом була залізна розфарбована дошка Чернігівської ремісничої управи з “рописанием дежурств от цехов на пять дней недели, кроме субботы и воскресения” російською та єврейською мовами¹⁹.

Програмою XIV Археологічного з'їзду передбачалося обговорення історії цехового ремесла на території Північного Лівобережжя. Так, на секції “Древности юридические, быт хозяйственный, домашний и военный” була заявлена доповідь Д.І. Багалія “Цехи в Левобережной Малороссии” (не виголошено). Крім того, до порядку денного увійшли дискусійні питання, порушені П.М. Добровольським (“Цехи и братства Черниговской губ.”) та Д.П. Міллером (“Не сохранились-ли в городах Малороссии (кроме г. Чернигова и Черниговской архивной комиссии) цеховья книги XVII–XVIII в.”)²⁰.

У роки Великої Вітчизняної війни частина експонатів була з Чернігова евакуйована до Уфи та Оренбурга. Зокрема, на книзі Глухівського калачницького цеху є печатка Музейних фондів м. Уфи (1943 р.)²¹. Загалом, протягом століття колекція цехових реліквій Чернігівського історичного музею імені В.В. Тарновського зазнала значних втрат. На сьогодні збереглися 19 цехових книг²² і 7 сукон на мари.

¹ Труды Четырнадцатого археологического съезда в Чернигове. – М., 1911. – Т. III. – Приложение. – С. 1–2.

² Труды Черниговского предварительного комитета по устройству XIV Археологического съезда в г. Чернигов. – Чернигов, 1908. – Приложение. – С. 1.

³ Каталог выставки XIV Археологического съезда в г. Чернигове. – Чернигов, 1908. – Отдел исторический. – № 86–130, 136–152.

⁴ Там само. – № 142.

⁵ Чернігівський історичний музей імені В.В. Тарновського (далі – ЧІМ). – Інв. № Ал 619.

⁶ Каталог выставки XIV Археологического съезда. – № 138, 147.

⁷ Лазаревська К. Матеріали до історії цехів на Лівобережній Україні XVII–XIX вв. //Записки історико-філологічного відділу УАН. – К., 1925. – Кн. VI. – С. 165–216.

⁸ ЧІМ. – Інв. № Ал 371.

⁹ Каталог выставки XIV Археологического съезда. – № 111–130.

¹⁰ Там само. – № 114–124.

¹¹ Журналы заседаний Черниговской губернской архивной комиссии //Труды Черниговской губернской архивной комиссии (1900–1902). – Чернигов, 1902. – Вып. 4. – Отд. 1. – С. 32–33.

¹² Каталог выставки XIV Археологического съезда. – № 117.

¹³ Журналы заседаний Черниговской губернской архивной комиссии //Труды Черниговской губернской архивной комиссии (1900–1902). – Чернигов, 1902. – Вып. 4. – Отд. 1. – С. 32–33.

¹⁴ Каталог выставки XIV Археологического съезда. – № 124, 115, 114.

¹⁵ Там само. – № 125–130.

Доповіді та повідомлення наукової конференції “XIV Археологічний з’їзд і розвиток історичного краєзнавства на Чернігівщині” (червень 2008 р.)

¹⁶ Там само. – № 86–93.

¹⁷ Зайченко В. Цехові сукна у збірці Чернігівського історичного музею імені В.В. Тарновського //Скарбниця української культури: Зб. наук. праць. – Чернігів, 2007–2008. – Вип. 10. – С. 48–52.

¹⁸ Каталог виставки XIV Археологического съезда – № 86.

¹⁹ Там само. – № 110.

²⁰ Труды Четырнадцатого археологического съезда в Чернигове. – М., 1911. – Т. III. – Приложение. – С. 25, 28, 30.

²¹ ЧІМ. – Інв. № Ал 371.

²² Ситий І. Рукописні книги у зібранні Чернігівського історичного музею ім. В.В. Тарновського //Скарбниця української культури: Зб. наук. праць. – Чернігів, 2004. – Вип. 4. – С. 3.